

Розділ III. Формування ціннісних орієнтацій молоді

doi: 10.15330/msuc.2016.15.87-91

Галина Білавич,

доктор педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Galina Bilavych,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
halyna.bilavych@pu.if.ua

УДК 372.880
ББК 71.04 (4Укр)

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДНИК ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ В АВТОРСЬКІЙ ШКОЛІ «ТРИВИТА» (ЛЬВІВ)

FORMATION OF THE NATIONALLY-LINGUAL PERSONALITY AS A COMPONENT OF ETHNOCULTURAL EDUCATION AT THE EXPERIMENTAL SCHOOL «TRYVITA» (LVIV)

Відродження й розвиток національної духовності немислимі без мови. Цим зумовлена актуалізація культурологічної лінії під час вивчення рідної мови в школі. Її успішно реалізовує педагогічний колектив школи «ТРИВИТА» м. Львова – авторської українознавчої школи М. Чумарної. Вона посідає помітне місце в сучасній системі освіти, характеризується значним внеском у відродження української мови, залученням учнів до загальнолюдських та національних цінностей, упровадженням авторських педагогічних технологій. Приватна авторська українознавча школа М. Чумарної є цілісною гуманістичною виховною системою, в основі якої глибинне розуміння людської природи, яка пов'язана з Богом через вивчення національної культури. Це система духовного відродження школярів шляхом формування цілісного національного світогляду.

Ключові слова: авторська школа «ТРИВИТА», Марія Чумарна, формування національно-мовної особистості, національні цінності.

Experimental School «TRYVITA» is an experimental educational institution of Ukraine. There were used the experimental curriculum integrated courses «World of the Little Ukrainian» by M. Chumarna for primary school; «Visual Arts and Artistic Work in the 1-4 grades» by L. Soltys; «Man in the March through Ages» for 5-11 grades; «Ukraine and Ukrainians» for 7-11 grades as amended in accordance with the requirements of the State Standard of complete secondary education, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 23.11.2011 p. №1392. In the midst of creating of ethno-cultural educational environment lays teaching staff of the school, which develops nationally-lingual personality of young pupils through extracurricular activities. The school is working in this direction through a number of groups, to which 67% of the students are involved; the children are active in the field of search and research, involved in the creative work. Works by Mariia Chumarna are of great importance: her works «Journey to the Ukrainian Fairytale» and «From the Beginning of the World», «Ukraine in symbols», manuals for primary school, primers, etc. Collections of poetry are actively involved to the educational process by teaching staff. Almost all educational books and collections of poetry by Mariia Chumarna are filled with this deep Ukrainian philosophy. Thus, the author's «Bukvaryk» is illustrated with Trypillian ancient symbols. In the author's Ukrainian program «World of the Little Ukrainian», approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, the most clearly is focused concept to develop nationally-conscious personality of the young pupil, which is implemented through the subject lines: Ukrainian fairy-tale, the living word.

Keywords: experimental School «TRYVITA», Mariia Chumarna, formation of nationally-lingual personality, national values.

Возрождение и развитие национальной духовности немислимы без языка. Этим обусловлена актуализация культурологической линии при изучении родного языка в школе. Ее успешно реализует педагогический коллектив школы «ТРИВИТА» г. Львов – авторской украиноведческой школы М. Чумарной. Она занимает видное место в современной системе образования, характеризуется значительным вкладом в возрождение украинского языка, привлечением учащихся к общечеловеческим и национальным ценностям, внедрением авторских педагогических технологий. Частная авторская украиноведческая школа «ТРИВИТА» является целостной гуманистической воспитательной системой, в основе которой глубинное понимание человеческой природы, которая связана с Богом через изучение национальной культуры. Это система духовного возрождения школьников путем формирования целостного национального мировоззрения.

Ключевые слова: авторская школа «ТРИВИТА», Мария Чумарна, формирования национально-языковой личности, национальные ценности.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Становлення нової освітньої системи в Україні відбувається за умов прискорення глобальної інтеграції у світове товариство, зростання впливу етнічного чинника на процеси збереження цілісності національної державності та відновлення духовних пріоритетів суспільства. На часі актуальною є необхідність формування духовно-багатої, національно-мовної особистості. За сучасних умов розбудови держави та оновлення змісту освіти актуальності набула ідея всебічного розвитку та творчого потенціалу особистості, яка здатна вправно володіти всіма засобами рідної мови в усіх видах мовленнєвої діяльності. В основних освітніх документах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Закон про мови», «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти» та інших вказано на необхідність та важливість культурологічного компонента в навчально-виховному процесі на усіх етапах освіти. Не випадково українська мова усвідомлюється як чинник національного, економічного, науково-технічного прогресу. Від мовного рівня особистості залежить і її професійний рівень, а отже, рівень розвитку держави в усіх сферах: політичній, економічній, соціальній.

Окрім теоретичного аспекту, актуальність порушеної проблеми полягає і в її практичній площині. Маємо на увазі відсутність науково обґрунтованих методичних рекомендацій для вчителів щодо основних напрямів роботи на шляху до розвитку національно-мовної особистості школяра. У цій ділянці вагомими є напрацювання педагогічного колективу авторської школи «ТРИВІТА» м. Львова. Цей досвід, на нашу думку, є потрібним і таким, що його варто проаналізувати, осмислити, описати та творчо використати в сучасній школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Педагогічні та методичні питання роботи над формуванням мовної особистості розробляли сучасні вчені-лінгвісти й методисти: Ю.М. Караулов, А.М. Богуш, М.С. Вашуленко, Т.М. Котик, Л.І. Мацько, М.І. Пентиліук, М.І. Муравицька, Л.М. Паламар, О.Є. Смолінська та ін. Проблеми розвитку мовної особистості присвячено низку дисертаційних досліджень. У них розглядаються питання добору лінгвістичного матеріалу на початковому етапі вивчення української мови нефілологічною аудиторією вищих навчальних закладів (Л.М. Паламар), вивчається мовна компетенція особистості (активний словник у сферах родинного, позародинно-побутового та професійного спілкування (Н.П. Шумарова), досліджуються лінгводидактичні основи національно-мовного виховання особистості засобами українського фольклору (Т.В. Симоненкова, О.Є. Смолінська). Однак порушена в назві статті проблема не була предметом окремого дослідження.

Формування мети статті. Мета статті – окреслити зміст формування національно-мовної особистості (на прикладі авторської школи «ТРИВІТА»).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відродження й розвиток національної духовності немислимі без мови. Відповідно постає питання про нові підходи до навчання її на основі невмирущих скарбів національної духовності. Цим зумовлена актуалізація культурологічної лінії під час вивчення рідної мови в школі. Її успішно реалізовує педагогічний колектив школи «ТРИВІТА» м. Львова – авторської українознавчої школи М. Чумарної. Вона посідає помітне місце в сучасній системі освіти, характеризується значним внеском у відродження української мови, залученням учнів до загальнолюдських та національних цінностей, упровадженням авторських педагогічних технологій [5, с. 298].

Для цього навчального закладу, як і для будь-якої авторської школи, пріоритетними тенденціями розвитку є інноваційний пошук у цільових, змістових і технологічних компонентах діяльності, творчість, наявність харизматичного лідера, який генерував би нововведення, створював авторську концепцію, модель школи; відродження національної системи освіти та виховання, звернення до адекватних природі, духу й культурно-історичному досвіду українського народу буттєвих основ, сприяння становленню національної самосвідомості, високої моральності, шляхетності та свободи молодого покоління; розкриття та розвиток їхніх творчих здібностей у процесі та засобами освіти; взаємодія педагогічної науки і практики, що є цілеспрямованим, безперервним процесом наукового обґрунтування інноваційного пошуку творця та педагогічного колективу авторської школи; ін. [5, с. 296].

З огляду на це оригінальним тут є підхід до організації і впровадження навчально-виховного процесу. Особлива увага приділяється створенню необхідних умов для духовного пробудження дитини, її духовного зростання. Педагогічним колективом авторської школи «ТРИВІТА» створюється атмосфера творчої співпраці з дітьми, у якій вони є першовідкривачами всіх таємниць світу. Доброзичливість, чуйність, взаєморозуміння, що панує в школі, дозволяють дитині бути самою собою, залишатися дитиною.

Основою виховної системи авторської школи М. Чумарної є система духовного відродження школярів. Також новаторським є підхід до духовного формування цілісної особистості засобом розвитку духовної, родової, генної та архетипної пам'яті дітей. Навчально-виховний процес в авторській школі являє собою цілісну виховну систему, в основі якої глибинне релігійне виховання, зв'язок людини з Богом через природні знання і через вивчення мови та української культури [1].

В авторській школі «ТРИВІТА» перед учителем ставиться вимога не навчати, а бути другом і наставником дитини в процесі її самопізнання та самореалізації, не вчити дітей жити, а жити їхнім життям, мудро спрямовуючи творчий, розумовий та емоційний потенціал школярів на самовдосконалення, розширення кругозору. Учителі дають можливість дитині розвиватися самій, обдумувати, аналізувати свої вчинки, учинки навколишніх, прислуховуватися до свого внутрішнього голосу. Таким чином, основою навчально-виховного

процесу в авторській школі є не нав'язливість, а цілеспрямованість на самоосвіту й саморозвиток [1; 3, с. 26]. Приватна авторська українознавча школа М. Чумарної є цілісною гуманістичною виховною системою, в основі якої глибинне розуміння людської природи, яка пов'язана з Богом через вивчення національної культури. Це система духовного відродження школярів шляхом формування цілісного національного світогляду.

Аналіз навчальних програм, підручників, методичної літератури авторської школи «ТРИВІТА» засвідчує важливість проблеми формування національно-мовної особистості. Так, програма з української мови (1995 р.) стала основою для створення докорінно нового навчального документа з огляду на проблему розвитку української мовної особистості, яким є чинна програма для середньої загальноосвітньої школи (1998 р.). У ній уперше визначається нова мета, що полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості.

Вивчення досвіду діяльності школи показує, що формування національно-мовної особистості школяра відбувається за декількома провідними напрямками: шляхом сприяння підвищення вимовної культури; збагачення мовлення учнів національно-маркованими одиницями та притаманними гарному українському мовленню граматичними конструкціями; формування вміння висловлювати думку найкращим способом; організації розмовної діяльності школярів з метою їх мовного вдосконалення; виховання в учнів любові та поваги до української мови як неоціненного надбання українського народу на основі широкого використання на уроках дидактичного матеріалу історико-культурологічного та морально-естетичного спрямування.

Зміст навчання української мови має яскраво виражений інтегративний характер, тому що включає низку змістових напрямів, з-поміж яких – лінгвістичний, комунікативний, діяльнісний, етнокультурознавчий, пізнавально-прикладний тощо, і пов'язаний з багатьма іншими навчальними дисциплінами. Робота над реалізацією концепції розвитку особистості на українознавчій основі, над пошуком шляхів і засобів формування і виховання національно-мовної особистості молодшого школяра базується на розв'язанні певних завдань, з-поміж яких: збагатити словниковий запас учнів, посилити їх увагу до системних зв'язків лексики, що полегшує добір слова, розвиває асоціативність мислення; виховати чуття слова, допомоги естетично осмислити його, зрозуміти зображальні і художньо-виражальні властивості рідного слова; постійно спрямовувати увагу молодших школярів на: стиль як мовну діяльність людини у різних обставинах, стиль як різні функції мови у суспільстві; прищепити учням початки навичок самостійної орієнтації у розмаїтті лексикографічних джерел, які відображають історію українського народу, багатство його культури, лексики літературної мови і мови художньої літератури; володіти мовленнєвим етикетом українців; любити рідну мову, дотримуватися норм літературної мови, мати постійну потребу шліфувати своє мовлення [1].

Для реалізації головної мети – виховання особистості на українознавчих засадах – у початковій школі запроваджено вивчення курсів «Українське народознавство» та «Громадянська освіта», а в 5, 6 класах виділені години на продовження вивчення курсу «Українознавство». Концепція національного виховання особистості на українознавчій основі розглядає такі його принципи: народність – єдність загальнолюдського і національного, національна спрямованість виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі та свого народу; прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв, національно-етнічної обрядовості всіх народів, що населяють Україну; культуро відповідність, органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності поколінь; етнізація, наповнення виховання національним змістом, що передбачає формування самосвідомості громадянина, виховання молодших школярів як типових носіїв національної культури тощо [1].

Маємо також підкреслити на значущості в цьому процесі постаті самого вчителя, який є добрим зразком громадянина-патріота для своїх вихованців. Усі (без винятку) педагоги – творчі особистості, які активно вводять освітні інновації в навчально-виховний процес. До прикладу, учитель молодших класів Наталія Партика впродовж тривалого часу відкриває перед учнями світ казки, використовуючи її як важливий дидактичний та виховний засіб розвитку особистості [2]. Педагогічний колектив авторської школи «ТРИВІТА» добре знає реалії українського буття, загрози й небезпеки сучасного світу, вірить у щасливу долю України, яку будуватимуть молоді, ініціативні, знаючі, духовно багаті вихованці школи.

Педагогічний колектив школи – практикуючі християни. Отож усі вчителі є прикладом для наслідування. Це ті особистості, які вміють навчити вчитися, дають ґрунтовні знання, спонукають до творчості, дають добре національне, моральне виховання. Освітняники уникають жорстких приписів, не ставляться до вихованця як до пасивного об'єкта своїх впливів; рахуються з його психічним станом, життєвим досвідом, системою звичок та цінностей; вдаються до продуктивних виховних дій; виявляють професійну творчість та індивідуальність. Окрім освітніх послуг, педагоги пропонують: сприятливі умови для самореалізації особистості відповідно до її інтересів та суспільних вимог; реалізацію індивідуального підходу до особистості, відмову від уніфікації в процесі виховання, від орієнтації на «усередненого» вихованця; сприяння набуттю дітьми та учнівською молоддю соціального досвіду, успадкуванню ними духовних надбань українського народу; виховання національної свідомості, любові до рідної землі, родини, свого народу, держави; формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного виміру нації; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, старших за себе, турбота про молодших і хворих; виховання правової культури, поваги до Конституції України, законів України, державної символіки; культивування найкращих рис української ментальності –

працелюбності, свободи, зв'язку із природою, поваги до жінки, толерантності; формування почуття господаря: господарської відповідальності, підприємливості, ініціативності, свідомого ставлення до життя в умовах ринкових відносин; охорону й зміцнення фізичного, психічного та духовного здоров'я; забезпечення базової культури, розвиток естетичних потреб і почуттів; формування екологічної культури, гармонізацію відносин особистості з природою тощо. Завдяки цьому випускники – здорове ініціативне юнацтво, котре має мету, готове діяти й взяти на себе відповідальність за долю рідного краю, держави.

Провідна роль, безумовно, належить українські письменниці, засновниці авторської школи «ТРИВИТА» Марії Чумарній.

Чумарна Марія Іванівна народилася 19 серпня 1952 року в с. Рекшин Бережанського району Тернопільської області. Закінчила філологічний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка. Автор поетичних збірок «Сонячна музика», «Земля між вогнями», «З глибин», «Стрітіння», «Вихід», «Педагогіка любові»; наукових розвідок «Мандрівка в українську казку» та «З початку світу. Україна в символах»; афоризмів «Думки навздогін» та ін. Вона лауреат премії «Благовіст» [1].

Сама творчість Марії Чумарної великою мірою слугує створенню етнокультурного мовознавчого середовища в авторській школі «ТРИВИТА», адже її «Мандрівка в українську казку» та «З початку світу. Україна в символах», навчальні книги для початкової школи, букварі, «супутники» букварів тощо, не кажучи вже про поетичні здобутки, активно впроваджуються педагогічним колективом до навчально-виховного процесу, їх читають діти, які, власне, не тільки відкривають світ, а й дивляться на нього з глибокого філософського погляду авторки, відтак, створюючи власні казки, певним чином наслідують авторський стиль Марії Чумарної.

З творів письменниці постає картина світу українця, яку молодші школярі глибоко сприймають, прагнуть збагнути, вдаються до ґрунтовних міркувань, намагаються довідатися про Україну ще більше.

Практично всі навчальні книги та поетичні твори Марії Чумарної наповнені цією глибинною українською філософією. Так, авторський Букварик проілюстрований давньою трипільською символікою. І слова тут дібрано так, щоб розвивати в дитині кореневу структуру мови. На увагу заслуговує і концепція національно-мовної освіти письменниці, вона увиразнена в її книгах, а також безпосередньо в таких висловлюваннях засновниці авторської школи «ТРИВИТА»: «Як письменник я просто не могла миритися з тим, що у школі на перший план висують суто граматику. Що саме поняття творчості zdeформоване до невпізнання... Ви знаєте, у що перетворилися твори на нинішній день, коли вже друкуються книжки із ними. Хіба так можна?! А все це від того, що переважає не глибинне осмислене вивчення мови як духовної сутності народу, а як суто граматичних форм, що нікому не потрібні. У дітей з раннього віку вбивають інтерес до мови. Сухі правила, приклади, їх примусове втовкмачування...» [4].

Закономірно, що у школі побутує інший підхід до вивчення української мови, де вивчається такий предмет, як живе слово. Він об'єднує вивчення граматики з літературою як процесом творення. На такі заняття добираються високохудожні тексти, щоб дитина жила в радості від світу. За таких умов, як зазначає Марія Чумарна, не доводиться писати «оті безкінечні гектари, не конструювати штучне речення... Слово – це божество, і поводитися з ним, як зі сміттям, не можна. Так само і з поезією: тепер іде гра в слова, а вона сама по собі дуже небезпечна. Недарма в Євангелії сказано: кожним словом будеш виправданий і за кожне слово будеш покараний. Ми пояснюємо дітям, що слово має триєдину структуру: слово подумане, слово мовлене, і слово-дія. Якщо ти подумав одне, а сказав інше, то дуже тяжко соґршив, бо слово має душу» [4].

Саме в авторській українознавчій програмі «Світ малого українця», затвердженій Міністерством освіти і науки України, найбільш яскраво сконцентрована концепція розвитку національно-свідомої особистості молодшого школяра, яка реалізується через предметні лінії: українська казка, живе слово, світовид.

Світ малого українця широко представлений не тільки у книгах Марії Чумарної, напрацюваннях педагогів, а й дитячих поезіях, які друком виходять у світ як у межах школи у вигляді збірок, альманахів тощо, так і поза нею, у періодичних виданнях Львова, краю тощо.

На окрему увагу заслуговує фольклористично-етнографічна діяльність школярів, яка спрямована на вивчення, збереження і трансляцію духовних цінностей української традиційної культури, є ефективним засобом етнокультурного виховання мовної особистості.

В авторській школі «ТРИВИТА» добре усвідомлюють, що процес державотворення й розбудови громадянського суспільства в Україні збігається з її поступовим входженням до Європейського співтовариства. Вихід нашої країни на світовий інформаційно-культурний простір об'єктивно спонукає до переймання духовних цінностей Заходу. Водночас основним засобом етнокультурного виховання особистості є цілеспрямована діяльність школярів, що пов'язана із засвоєнням, дослідженням української традиційної народної культури і відтворенням найкращих зразків народного мистецтва.

Результати виховного впливу етнокультурного мовного середовища в авторській школі «ТРИВИТА» переконливо свідчать про культивування у стінах цього навчального закладу рідної мови, відповідно про значущий вплив гурткової роботи, позакласних та позашкільних заходів на розвиток національно-мовної особистості учнів. Більшість (67 %) школярів – учасники гуртків, вони схильні до творчої роботи в літературній, художній, музичній сфері, що яскраво свідчить про їх етнокультурне виховання, яке являє собою не тільки відтворення національної культури, але й розвиток новацій і збагачення української культури. У такий спосіб

діти та юнацтво стають органічним складником українського суспільства, яке зацікавлено у збереженні життєдіяльності за рахунок спадкоємності поколінь. До фольклористично-етнографічної діяльності залучаються учні основної і старшої школи, учні молодшої школи набувають досвіду виконавської і художньо-практичної діяльності, готуючись до «збирацької», фольклорно-експедиційної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Авторська школа «ТРИВІТА» – експериментальний навчальний заклад всеукраїнського рівня, де використовуються експериментальні навчальні програми інтегрованих курсів «Світ малого українця» М. Чумарної для початкової школи; «Образотворче мистецтво і художня праця в 1-4 класах» Л.Солтис; «Людина в поході віків» для 5-11 класів; «Україна й українці» для 7-11 класів та ін. В епіцентрі створення етнокультурологічного навчально-виховного середовища – педагогічний колектив школи, який через систему позаурочної, позакласної роботи розвиває національно-мовну особистість молодшого школяра (залучено 67% учнів). Основним засобом етнокультурного виховання особистості є цілеспрямована діяльність школярів, що пов'язана із засвоєнням, дослідженням української традиційної народної культури і відтворенням найкращих зразків народного мистецтва. Подальшого дослідження потребує аналіз методів та форм виховання національно-мовної особистості в авторській школі «ТРИВІТА».

1. Авторська школа «Тривіта» – Львів [Електронний ресурс]. Режим доступу // Osvita.com.ua www.osvita.com.ua/ua/schools/lvov/sh-triv/
2. Партика Н. Чарівний світ казки і математика. 1-4 класи: Посібник для вчителя / Наталя Партика. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 72 с.
3. Симоненко Т. Шляхи і засоби формування національно-мовної особистості у школі (5–7 класи) / Тетяна Симоненко // Українська мова та література в школі. – 2000. – №1. – С.26-28.
4. Чумарна М. Мої діти підуть у світ просвітленими / Марія Чумарна // День. – 1998. – 8 серпня.
5. Юрчонок Ю.В. Тенденції розвитку авторських шкіл у незалежній Україні / Ю.В. Юрчонок // Проблеми освіти : [науковий збірник] / Кол. авт. – К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2009. – Вип. 58. – Частина 2. – С. 296-300.

Reference

1. Avtorska shkola «Tryvita» – Lviv [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu // Osvita.com.ua www.osvita.com.ua/ua/schools/lvov/sh-triv/
2. Partyka N. Charivnyy svit kazky i matematyka. 1-4 klasy: Posibnyk dlya vchytelya / Natalya Partyka. – Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2009. – 72 s.
3. Symonenko T. Shlyakhy i zasoby formuvannya natsionalno-movnoyi osobystosti u shkoli (5–7 klasy) / Tetyana Symonenko // Ukrayinska mova ta literatura v shkoli. – 2000. – №1. – S.26-28.
4. Chumarna M. Moyi dity pidut u svit prosvitlenymy / Mariya Chumarna // Den'. – 1998. – 8 serpnya.
5. Yurchonok Yu.V. Tendentsiyi rozvytku avtorskykh shkil u nezalezhniy Ukraini / Yu.V. Yurchonok // Problemy osvity : [naukovy zbirnyk] / Kol. avt. – K. : Instytut innovatsiynykh tekhnolohiy i zmistu osvitu MON Ukrayiny, 2009. – Vyp. 58. – Chastyina 2. – S. 296-300.

